

Arapça *burde* بُرْدَة mi, Farsça *perde* پرده mi?

Arabic *burde* or Persian *perde*?

Abdulah AL ZAHRANİ

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türk Dili Anabilim Dalı
Doktora öğrencisi, abdulahalzahrani@gmail.com

إصدار إبريل لسنة ٢٠٢٣ م
شعبة النشر والخدمات المعلوماتية

ÖZET

Bilindiği gibi Arapça, Farsça ve Türkçede birçok ortak sözcük vardır. Bunların çoğu Arapça kökenlidir. Türkçedeki Arapça kökenli sözcükler daha çok Farsça aracılığıyla geçmiştir. Aynı medeniyet dairesinde yer alan bu diller arasında bu şekilde sözcük alış verişi olması doğaldır. Bununla birlikte söz konusu dillerde ortak olan bazı sözcüklerin kaynak dilinin hangisi olduğu konusunda soru işaretleri oluşmaktadır. Bunlardan biri de kaynaklarda kökeni Farsça olarak gösterilen *perde* sözcüğüdür.

Kaynaklarda kökeni Farsça olarak gösterilen *perde* sözcüğünün, ilk bakışta Arapça *burde* sözcüğüyle hem fonetik hem de semantik olarak örtüştüğü görülmektedir. Türk dilinde *perde* پرده sözcüğü, ilk defa 12. yüzyılda Zemahşerî'nin *Mükaddimet-ül Edeb* adlı eserinde *Perdede turğan karabaş* “örtülü duran cariyeye” anlamıyla görülmüştür (Yüce, 1993). Türkiye Türkçesinin ilk yazılı dönemi olan Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde XIV. yüzyıldan itibaren *perdede* biçiminde ve “perde arkasında” anlamıyla kullanıldığı gözlemlenen sözcük (Tarama Sözlüğü, Cilt V, s. 3187), Dihhuda'nın Farsça sözlüğünde **perde (parda)** biçiminde ve “hicab, başörtüsü, örtü, örgü, kapak, kapanma” vb. anlamlarda gösterilmiştir. Sözcüğün anlamca ve fonetik olarak Arapçadaki benzeri ise ilk olarak Al Halil Bin Ahmed El Ferâhidi'nin Arapça sözlüğünde (768, 128) eril hâlinde **burd** biçiminde gösterilmiş ve anlamı “ufak çizgili siyah bir hırka” şeklinde verilmiştir.

Bu çalışmada günümüze kadar yeterince araştırılmamış, daha doğrusu hakkı iyice verilmemiş konulardan biri olan Arapça ve Farsçadan Türkçeye bir şekilde geçmiş sözcüklerin nasıl, ne zaman ve hangi suretle geçtiği konusuna değinilmiş ve bu tür sözcüklerden *perde* پرده sözcüğünün Arapça *burde* ile ilişkisi tartışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Köken bilgisi, Türk dili, alıntı sözcükler, Arapça alıntı sözcükler, Farsça alıntı sözcükler, perde sözcüğü

ABSTRACT

As it is known, there are many common words in Arabic, Persian and Turkish. Most of them are of Arabic origin. Words of Arabic origin in Turkish have mostly passed through Persian. It is natural that there is an exchange of words between these languages that are in the same civilization circle. However, there are questions about the source language of some words that are common in these languages. One of them is the word *perde* "curtain", whose origin is shown in Persian in the sources.

It is seen that the word *perde*, whose origin is shown in Persian in the sources, overlaps with the Arabic word *burde* both phonetically and semantically. The word *perde* in the Turkish language was first seen in Zemahşeri's work *Mükaddimet-ül Edeb* in the 12th century with the meaning of *perdede turgan karabaş* "veiled concubine" (Yüce, 1993). It is observed that this word has been used in the form of *perdede* and with the meaning of "behind the scenes" in the works of Old Anatolian Turkish, which is the first written period of Turkey Turkish, since the XIVth century (Tarama Sözlüğü, Cilt V, s. 3187). And it is used in the form of *perde (parda)* in Dihhuda's Persian dictionary and as "hijab, headscarf, cover, knitting, cover, closure" etc. shown in meaning. The semantic and phonetic similarity of the word in Arabic was first shown in the masculine form *burd* in Farahidi's Arabic dictionary (768, 128), and its meaning was given as "a small striped black cardigan".

In this study, it has been mentioned how, when and in what form the words that have been transferred from Arabic and Persian to Turkish, which is one of the subjects that have not been adequately researched until today, and the relationship of the Persian word *perde* with Arabic *burde* is discussed.

Keywords: Etymology, Turkish language, loanwords, Arabic loanwords, Persian loanwords, the word *perde*.

Giriş

Dil, insanoğlunun iletişim kurabilmesi için en önemli araçtır. Bu iletişim sırasında sözcüklere ihtiyaç duyulur bu nedenle sözcükler bir dilin kutsal varlıkları olarak kabul edilebilir. Gerek günlük hayatta gerek sosyal medyada, sözcükler olup bitenlere bağlı olarak değişir. Bazen zamanda hareket eder bazen aynı şekilde kalır bazen de gelişip başka bir varyantın veya kalıbın içine yerleşir. Bu durum, dilin dinamik yapısı ile ilgili olup çoğu zaman dili zenginleştiren bir süreci işaret eder. Dil, hâkim olduğu bölgenin siyasi-ticari-dinî ilişkileri, savaşlar ve göçler bağlamında temas kurduğu diğer diller ile etkileşime girer.

Türkler eski çağlardan itibaren, özellikle Asya ve Avrupa'da geniş bir coğrafyaya yayılmışlar, çok çeşitli milletlerle temasa geçmişler, komşuluk ilişkisi içinde veya iç içe yaşamışlardır. Bu milletlerin arasında Araplar ve Farısların özel bir yeri vardır. Bu tür ilişkiler sonucunda Türkçe, onlarla sözcük alış verişinde bulunmuştur. Bu sözcüklerden biri de *perde*'dir.

Perde پرده sözcüğü, ilk defa 12. yüzyılda Harezmi Türkçesi döneminde Ebu'l-Kâsım Mahmud Zemahşerî tarafından yazılmış olan *Mükaddimet-ül Edeb*'de *Perdede turğan karabaş* "örtülü duran cariye" biçiminde görülmüştür.

Bahsi geçen sözcük, güncel sözlüklerde Arapçada, Türkçede ve Farsçada benzer anlamları ile geçer. Ancak çalışmaların çoğunda Farsça kökenli gösterilen bu sözcüğün aslında Arapçadan Farsçaya geçip geçmediği değerlendirilecektir. Bu çalışmada, sözcüğün tarihsel seyir içersinde izlediği yol ve değişikliklerden hareketle, sözcüğün kökeni tespit edilecektir.

Türkologlara göre perde

Gerhard Doerfer, sözcükleri sıklığı bakımından temel sözcükleri üç bölüme ayırdığı; 1. Ana temel, 2. Yan temel sözcükler 3. Ara temel sözcüklerin arasında hangisine yerleştirelim ilk görünüşe göre yan temel sözcüklere yerleştirilmesinin gerektiği şüphesizdir diyen çoğu görüşler bu yöndedir. Lakin önce eski zamanlarda kelimenin köküne göre ne anlamına geldiğini anlayalım ondan sonra hem sıklığına göre hem de köküne göre bir kanaate varalım.

Türkçenin en önemli dil zenginliği olan eseri *Kaşgarlı*

Mahmut'un *DLT*'te *bertü* = hırka şeklinde gösterdiği (2005, 184) *perde* sözcüğünün sesine en yakın sözcük olmuştur.

Hasan Eren, Türkiye Türkçesinde Köken Bilgisi Sözlüğünde perde sözcüğü ‘‘Kapı, pencere gibi yerlere asılan örtü’’ olarak gösterir (330). ~ Tkm – *perde* - KKlp. *perde* – Özb. *parda* – Krg. *parda*. – Nog. *perde*. Kzk. *perde*. < Far *parda* ‘a veil, curtain, tapestry’, Bulgarca *perde* ve Sırpça *pèrde* biçimleri Türkçeden geçmiştir.

Clauson, perde sözcüğünün *bertü* = hırka anlamını gösterir *Türkçe Köken Bilgisi Sözlüğü* (1972, 358). Ayrıca, Clauson'un bu şekilde göstermesi yine *Kaşgarlı Mahmut'un DLT*'te (2005, 184) gösterilmesi gibidir. Tüm bunlar gösterir ki bir şeyi örtmeye veya kapatmaya yarayan bir aracın göstergesidir.

Türkologların görüşlerinin çoğunda *perde* sözcüğü Farsça olarak gösterilmiş, daha derinlemesine incelenmemiştir.

Türkçe sözlüklerinde *perde*

Kaşgarlı Mahmud'un DLT eserinde, sadece *bertü* = hırka demek olduğu gösterilmiştir (2005, 184.), *Şemseddin Sami Kamus-ı Türkî* (1899, 351). *perde*'nin anlamlarını şu şekilde sıralamıştır: **Perde** (پرده) s. *Fa* (Farsça olduğunu), **1.** kapı veya pencereye asılan örtü. **2.** Bir yeri ayırmak ve görünmesine mâni olmak için asılan çarşaf ve ihram v.s. **3.** Yüze asılan örtü, nikap, peçe. **4.** İki yeri birbirinden ayıran şey bölme, hail, haciz, ara zarı. **5.** Musikki aletlerinin kolundaki halkalar ki herbirine parmak dokununca başka bir ses çıkar. **6.** Makam, ahenk, musiki sesinin hâl-i tabi'isi. **7. mc.** Irz, namus, ifet *ehl-i perde*.

Ötüken Türkçe Sözlüğün'de (2007, 3823.), *perde* sözcüğünün kökeni Farsça olarak gösterilmiş ve 24 anlamı verilmiştir. Bunların arasında temel anlamı olarak ‘‘perde’’ gösterilmiştir.

Türkçe Sözlük'te de (2009, 1596) *perde* sözcüğü için benzer anlamlar verilmiştir. *Cem Dilçin'in Yeni Tarama Sözlüğü perde* sözcüğünün sadece bir şeyin arkasında saklanmak için kullanmaya yarayan bir araç, ve Farsça olduğunu göstermiştir (2013, 185).

Türk Lehçelerinde Perde

Türk lehçelerinin çoğunda da *perde* kelimesi aynı şekilde kullanılmaktadır: **Az.** *Pärdä*, **Özb.** *parda*, **Krg.** *parda*, **Nog.** *perde*, **Kzk.** *parda*, **Bşk.** *Pärdä*, *çarşaf*. (Ercilasun, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*. 1992, 700).

Farsçada Perde

Farsçanın alfabesinin, Arap alfabesinden alıntı olduğu ileri sürülmektedir (*Mohammed Behçet'in Arap lehçeleri dalında tespitler* 2001, 358). Ayrıca, Farsçanın Arap harflerinden önceki harf dönemi Pehlevicedir. Arapça'dan etkilenen Pehlevicede de yine birkaç Arap kökenli harfin olduğunu araştırmacılar tespit etti (2001, 358). Kök bakımından Dihhuda Büyük Farsça sözlüğünde *per* پر ; *is.* tüy, kanat, doldurulmuş nesne olduğunu göstermiş. Çoğu Farsça sözlüklerinde de bu şekilde gösterilmiştir. Yine söz konusu sözcük, Dihhuda Büyük Farsça sözlüğünde *perde* biçiminde “hicap, başörtüsü, örtü, örgü, kapak, kapanma” vb. olarak gösterilmiştir.

Huma Farsça sözlüğünde de sözcüğü “1. kapı veya pencereye asılan örtü. 2. Hırka veya hırka. 3. *müzik* Bir müzik parçasını oluşturan seslerden her birinin kalınlık veya incelik derecesi. 4. Sinema veya mekanın örtüsü. 5. Başörtüsü veya örtünmek için kullanılan bir kumaş (bayanlar için). 6. Aba veya çarşaf anlamında.” *Mu'in* ve *Ameed* sözlüklerinde de *perde* sözcüğü için benzer anlamlar verilmiştir (s. 339 1912.).

Arapça *burde* بُرْدَة sözcüğünün Farsça *perde* پرده ile ilgisi

Yazı bakımından ilk görünüşte dikkat çeken karelerden biri hem Arapça *burde* بُرْدَة hem de Farsça *perde* پرده nin arasında pek bir fark görülmemesidir. Arap dilinde en önemli etimoloji sözlüklerinden biri İbn-i Manzur'un *Lisanü'l Arab* sözlüğünde kök bakımından *berd* برد *is.* kökünü sıcaklığın karşılığı olan soğuk hava demek olduğunu göstermiştir. Ayrıca, mastar olarak بُرُودَة *burûde fu'ûle* masdarının veznindeki o sözcüğün karşılığı soğuk olmak veya üşütmek yahut donmak olduğunu göstermiştir. Bu sözcüğün de Kuran-ı Kerim'de şu şekillerde geçmiştir: (لا يذوقون فيها برداً) “soğuk havayı tatmazlar”.

Söz konusu olan *prede benzeri burde* بُرْدَة sözcüğü ise, Arapça gramerine veya dilbilgisine baktığımızda *fu'le* فُعْلَة mü'ennes (dişil) kuralına uygundur. İlk önce Al Halil Bin Ahmed El Ferâhidi, ilk

düzenlenmiş Arapça sözlüğün Mü'cem-ül 'ayeen'de, (768, 128), sözcüğü (eril) *burd* halinde gösterip anlamını ufak çizgili siyah bir hırka olduğunu açıklamıştır. İbn-i Manzur *Lisanü'l Arab* sözlüğü'nde (1278, 250) Anlamını örtünmek için kullanılan örtü veya elbise, soğuk hava şartlarında Arapların giydiği kareli veya çizgili siyah renkli olan hırka demek olduğunu göstermiştir. Mü'ennes (dişil) kuralına uygun bir başka örnek gösterilebilir; mesela, lu'be نُعْبَة oyuncak demek, نُعِب oynadı veya oynamak kökünden geldiğini de görmekteyiz. O kurala göre de başka örnek gösterilebilir.

Mecdüddin Muhammed Bin Yakup El Feyrüz Âbâdî'nin El Kamusü'l Mûhit etimoloji sözlüğünde, *bürde*'nin müzekker (eril) halini gösterir *burd* بُرد anlamının da Arap erkeklerin giydiği çizgili siyah cübbe veya kısa' (hırka) olduğunu söyler.

Arap Dili Kurumu'nun El Mû'cem El Vasît sözlüğünde nesneyi tanıtmaya edatı ile *el burd* البُرْد sözcüğünün yine müzekker halini göstermiştir. Anlamının üstüne fazla durmayıp sözcüğün örtülen veya örtmek için kullanılan bir giyim çeşidi olduğunu göstermiştir.

Ebi Nasr İsmail Bin Hammad El Cevheri'nin El Sahhah Arapça sözlüğünde ise, nesneyi tanıtmaya edatı ile *el burd* البُرْد sözcüğünün müzekker halini göstermiştir. Anlamı, üzerinde resim, kareli siyah renkli bir giyim çeşididir. (982, 85).

Arapça *burde* sözcüğü, İslam dünyasında meşhur olan *Kaside-i Bürde*'nin adında da geçmektedir. Bu kasidenin İslam kültüründe çok önemli bir yeri vardır. Eser, Türk kültüründe de pek önemlidir. Aslında *Kaside-i Bürde* Hazreti Peygamber Muhammed (a.s.v.) için sahabelerden Ka'ab Bin Züheyir tarafından Peygamberimize övgü amaçlı olarak yazılmıştır. Sonradan toplamda 59 beyitten oluşan bu önemli eserde *bürde* sözcüğünün hemen hemen tümünde geçtiğini görürüz. Eser Fars (İran) kültüründe de çok önemli yeri vardır. Farsça, Arapça gibi harekeli olmadığından bu eserin Farsça kaynaklarında da بِرْدِه *perde* biçiminde geçmektedir. Kaside-i Bürde, gerek mevzuu gerekse edebi kıymeti itibarıyla Kur'an dili ile yazılmış du'anya sahâbesinin o'n saflarında yer alır (İlhan Armutçuoğlu, *Kasîde-i Bürde*, 2009).

Sonuç

Sonuç olarak Türkçe perde sözcüğünün Farsça *perde* (*parda-پرده*)’den alıntılandığı açıktır. Farsça sözcüğün ise Arapça *burde* (*بُرْدَة*) sözcüğünden fonetik değişmelere uğrayarak geçtiği söylenebilir.

Sözcüğün yazılı kayıtlara geçmesinden bu yana net olarak Arapça anlamına denk gelen “örtü, hırka, cübbe” olduğunu gösteren ilk kanıt, Ebû'l-Kâsım Mahmud Zemahşerî'nin Haşimî Şâh Atsız Bin Muhammed Bin Aşnu Tigin'e ithaf edilmiş olan Mükaddimet-ül Edeb'de görülmesi o kadar dikkat çekici bir durum değildir. Asıl dikkat çekici husus, Ebû'l-Kâsım Mahmud Zemahşerî'yi incelediğimizde Kuran-ı Kerim müfessiri olması, daha çok hadis, tefsir, Kuran-ı Kerim'in dili (Arap dili) yaymaya çalışan bir yazar olmasıdır. Üstelik, Farsça'da mü'ennes (dişil) ve müzekkeri ifade eden bir ekin olmadığına göre yine bu sözcüğün Farsça kökenli olmadığına dair bir kanıt olmasının gerektiği düşünülmüştür.

O zamanlarda da özellikle savaşta veya hava şartları soğuk olan coğrafyalarda yaşayan toplumlarda dikkat çekiciliği dolayısıyla *perde* veya *burde* sözcüğünün büyük ihtimalle ana temel sözcük olduğunu da eklemekten geçemeyeceğiz. Farsça'nın Arap harfleriyle yazılması da bu sözcüğün aslında Farsça olmadığı ihtimalini daha da güçlendirmektedir. Farsça, Arapça gibi hareketli (Arapça'da ünlüleri söylemek için bir imla kuralı) olmadığı için bu sözcük Farsça kaynaklarında *برده* biçiminde geçmektedir.

Sözcüğün İslam kültüründe *Kaside-i burde* gibi çok önemli bir eserde geçmesi, Arapça'nın düzenlenmiş ilk sözlüğü olan İbn-i Manzur'un Lisanü'l Arab sözlüğü'nde (1278, s. 250) *burde* biçimi örtünmek için kullanılan örtü veya elbise anlamıyla geçmesi bu etimoloji denemesinin son noktasını koyan bir nevi göstergedir. Ayrıca incelenen sözlüklerde müzekker haliyle gösterilmiş olan *burd برد* sözcüğünün mü'ennes biçiminin *burde بُرْدَة* olduğunu da ekleyelim.

Kaynakça

- **AMEED**, Sözlüğü, عميد, Farsça sözlüğü, (s. 287.) 1963.
- **ARMUTÇUOĞLU**, İlhan, Kasîde-i Bürde. (2009).
- **Arap Dil Kurumu**, El Mü'cem El Vasit, 1960, s. 48. Kahire.
- **CLAUSON**, SIR GERARD, An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish (s. 358), 1972.
- **DAWOOD**, Ahmed, History of Old Syria, (Arapça), Safdi Yayınevi, Şam, 2003.
- **BEHÇET**, Mohammed, Arap lehçeleri dalında tespitler, (s.358, 2001).
- Derleme sözlüğü, Ankara Üniversitesi Basımevi, IX. Cilt. 2. baskı. (s. 3429),1993.
- **DİLÇİN**, Cem, Yeni Tarama Sözlüğü. Ankara, (s.185), 2013.
- **EBİ NASR**, İsmail Bin Hammad El Cevheri, El Sahhah. 963. (s. 86).
- **EKBER**, Ali, Lügatnâme Dihhuda دهخدا, Büyük Farsça sözlüğü,(s. 5484), 1841.
- **EL FERÂHİDİ**, Al halil, Bin Ahmed, Mü'cem-ül 'ayeen, 768, (s.128.) Basra.
- **ERCİLASUN**, Ahmet Bican, Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü. s. 700), 1991.
- **EREN**, Hasan, Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Ankara Üniversitesi, (s. 330), 1999.
- **İBN-İ MANZUR**, Lisanü'l Arab, 1278, (s. 250.) Kahire.
- **MAHMUT**, Kaşgarlı, Divanü Lugat'ı – Türk, TDK yayınları. (s.184.)
- **MECDÜDDİN**, Muhammed Bin Yakup El Feyrûz Âbâdî, El Kamusü'l Mühit, 1363, (s.111.)
- **MÜ'İN**, Muhammed, Ferheng Moin معین Muîn sözlüğü, (s. 339) 1912.
- Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesi'nin Söz Varlığı'nın Ötüken Türkçe Sözlük, (s. 3823.), 2007.
- **SÖNMEZ**, Selami, Ebu'l-Kâsım Mahmûd Zemahşerî ve Eseri Mukaddimetü'l-Edeb'in didaktik Değeri, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 40 Erzurum 2009.
- **TDK**, Tarama Sözlüğü, Cilt V, Ankara, 1971.
- **TDK**, Türkçe Sözlük, Ankara, (s. 1596), 2009.
- **TÜLÜCÜ**, Süleyman, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi.
- **YÜCE**, Nuri, Mukadimet-ül Edeb, TDK, Ankara, 1993.
- "برده" بررسی تطبیقی مباحث نبوی در شعر سعدی شیرازی و قصیده بوسیری (kasideyi bürdeyi ele alan Farsça bir makale)